

І.М. Лаврук

ВІДЧУЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОЇ АПАТІЇ ТА ПОЛІТИЧНОГО АБСЕНЕТИЗМУ

Ця стаття присвячена вивченню та аналізу проблеми відчуження щодо сфери політики. У політичній психології відчуження розглядається як почуття невдоволеності, розчарування і байдужості щодо політичних лідерів, політики уряду і самої політичної системи. Політичне відчуження є відстороненням більшості свідомих громадян від реальних процесів формування влади та контролю над нею, котра, вважається, «природною» властивим авторитарним і тоталітарним режимам. Проблема «політичного відчуження» у вказаний час є однією з найактуальніших для різних політичних систем: наприклад, у демократичному суспільстві вона перевтілюється в абсентеїзм, ставлячи під сумнів легітимність найважливішого інституту демократичного суспільства – вільних виборів.

Ключові слова: відчуження, апатія, абсентеїзм, невдоволеність, політична психологія

Постановка проблеми у загальному вигляді. Термін «відчуження» активно використовується філософами, починаючи з Гегеля, а в психології поняття відчуження різні автори використовують для позначення цілої низки феноменів: невдоволеності життям в цілому або її окремими сферами, переживання безсилля, аномії, нігілізму або цинізму щодо суспільних цінностей, переживання ізоляції, відчуття втрати сенсу. Відчуженням називають прояв таких життєвих відносин суб'єкта зі світом, при яких продукти його діяльності, він сам, а також інші індивіди і соціальні групи, будучи носіями певних норм, установок і цінностей, усвідомлюються як протилежні йому самому. Це виражається у відповідних психологічних переживаннях суб'єкта: почуттях відособленості, самотності, відкидання, втрати «Я». [Психологічний словник Петровського А.В. і Ярошівка М.Г. <http://www.pbi.ru>] У психології поняття відчуження вперше було використано Зігмундом Фрейдом для пояснення патологічного розвитку особистості в чужій і ворожій його природній природі культурі. За Фрейдом, відчуження виявляється у невротичній втраті суб'єктом почуття реальності, що відбувається або у втраті своєї індивідуальності (деперсоналізації). Істотно розширив сферу застосування цього поняття Е.Фромм. Відповідно до Фромма, відчуження індивіда виступає в п'яти формах: відчуження від ближнього, від роботи, від потреб, від держави, від себе. У сучасній соціальній психології використовується відчуження і при характеристиці міжособистісних відносин, при яких індивід протиставляється іншим індивідам, групі, суспільству в цілому, відчуваючи ту чи іншу ступінь своєї ізоляваності. Подібні конфліктні відносини в групі пов'язані з порушенням опосередкованості ціннісним змістом спільної діяльності, з втратою почуття солідарності, коли індивід у групі сприймає інших як чужих і ворожих собі, відкидаючи при цьому норми групи, закони та приписи.

Виклад основного матеріалу. Метою статті є вивчення проблеми політичного відчуження як фактору політичної апатії. Вперше відчуження як політичну складову вгледів Ж.Ж. Руссо. У його теорії політичне відчуження виражається у відторгненні від індивіда його «природного права» на здійснення влади і управління власним буттям і полягає у факті існування держави, уряду, представницького депутатства. Сутнісною причиною такого стану є виникнення суспільного інституту приватної власності і

пов'язаного з ним наростання людської нерівності (у тому числі і політичного). Шлях подолання політичного відчуження по Руссо – встановлення державних форм безпосередньої (плебісцитарної) демократії, здатної повернути спочатку належать індивіду владні функції. К.Маркс у цьому зв'язку вважав державу посередником між людиною і його свободою, вважаючи головною причиною політичного відчуження існування антагоністичних суспільних відносин, проявом яких в умовах панування буржуазного способу виробництва виступає відчуження товарне (матеріально-економічне). Видами товарного відчуження К.Маркс оголошував: відчуження від людини знаряддя і продукту його праці, власності, соціальної (у тому числі й політичної) сутності людини, людини від людини; відчуження долається в результаті процесу здійснення сукупності заходів пролетарської революції. В умовах сучасної цивілізації люди для спілкування один з одним взагалі вдаються до послуг посередників («відчужених сутнісних сил») – мови, грошей, права і т. ін. На противагу марксистському погляду для подолання реального економічного відчуження західні дослідники висунули ідею «системи участі» (при володінні і розподілі прибутку), а політичного відчуження – участі (співучасті) у процесі вироблення, прийняття і здійснення державних рішень усіма громадянами (наприклад, через загальне виборче право і право референдуму, комунальне управління). Втіленням політичного відчуження в державі, за теорією німецького соціолога М.Вебера, виступає його надмірна бюрократизація. Однак, повністю подолання політичного відчуження як відчуження владних функцій та інститутів від людини ймовірно є недосяжним. У політичній психології для аналізу почуття політичного відчуження існує, щонайменше, сім концепцій. Відповідно до теорії ускладненої організації, політична невдоволеність виникає, коли люди не можуть, або не хочуть брати участь у політичних справах суспільства, великих формальних організаціях чи своїх громад. Представники цього напрямку бачать дві основні причини політичного відчуження в суспільстві – дефіцит первинних взаємин і неможливість включатися в добровільні об'єднання та брати участь у їхніх справах. Наявність цих двох явищ буде призводити до почуттів політичного відчуження [1, с. 22]. Політичне відчуження постає як панування над індивідами і соціальними групами тих установ і персоналій – партій, парламентів, апаратів і лідерів, які «за визначенням» повинні відтворювати інтереси своїх громадян або членів, а не панувати над ними. Такі феномени, як політичний абсентеїзм, девальвація громадянської ідентичності, контроль над владою з боку найпотужніших економічних гравців, є наслідками та проявами політичного відчуження. Принцип представництва народу, класу, соціальних груп, нації чи етносу лежить в основі формування інститутів сучасної демократичної влади. Але парадокс для політичного життя і продуктивної для політичної науки є обґрунтування твердження, що процес «політичного відчуження» є закономірним наслідком притаманному представницькій демократії делегування влади (представництва), яке за рахунок певних механізмів перетворюється на узурпацію влади «вповноваженими особами» над тією групою, від якої вони отримали владу. Тобто, політичне відчуження є невід'ємною рисою представницької демократії, що цей процес делегування є необхідним засобом інституалізації групи, котра полягає в передачі своїх прав представникам в юридичному значенні цього терміну. В умовах представницької демократії певна група, або організація не існує без реєстрації в державних установах і наявності представників, котрі здійснюють таку інституалізацію у формі створення апарату, сукупності «звільнених працівників». Останні працюють виключно від імені та за дорученням групи. Але не тільки в юридичному, але ширшому символічному сенсі групи не існує без процесу представництва: символічне представництво означає творення символічного образу певної групи у вигляді печатки, прапора, бренду, реклами тощо. Завдяки символічному представництву певна соціальна група «впізнає себе». Тому пролетаріат,

який за своїм соціально-економічним становищем був змушений постійно боротися за зняття політичного відчуження, постійно ж його і породжував у процесі організації в солідарну групу та усвідомлення спільних інтересів через своїх представників. Отже, парадоксом політичного процесу є те, щоб боротися за владу знедоленим масам людей, котрі не мають потужного економічного «аргументу», потрібно йти на ризик політичного відчуження і постійно знімати його. Процес політичного відчуження у найпрозоріший спосіб досліджений на прикладі діяльності політичних партій: спочатку люди можуть збиратися разом і обговорювати спільні проблеми, але для вирішення цих проблем у спілкуванні з державою та іншими політичними інституціями необхідно призначити представників – вже сукупність яких створюють апарат. Поступово партбюро та партактив не тільки перебирає на себе вирішення всіх питань, але й саме розробляє порядок денний, питання, котрі потрібно обговорити і прийняти рішення – рішення теж готуються бюро, а члени певної організації тільки голосують за них. А тому співвідношення між членами організації та створеним ними бюро парадоксально перевертається: тепер зібрання членів повинно маніфестувати і легітимізувати владу апарату. Тепер вже не група делегує та призначає представників, а апарат повністю перебирає на себе функцію делегування у формі призначення делегатів на партійні з'їзди, кандидатів у депутати від партії або організації, котрі формально затверджуються саме на з'їздах, пленумах і зборах. По суті, створюється феномен «представництва їх представників» – депутати чи партійні лідери, які вважаються представниками певних соціальних агентів, стають представниками тільки бюрократії. Завдяки такому «представництву самих представників» народжується така сила як апарат. Тепер тільки апарат визначає, кому представляти групу, або кого група повинна затвердити представником. Сам апарат призначає делегатів на з'їзд, котрий як здається (у тому числі й їм самим) є представниками ширшої громадськості, але насправді є призначеними самим апаратом, що завжди краще знає «істинні потреби» організації та загрози її існуванню. Апарат монополізує й водночас легітимізує символічну діяльність певної організації та соціальної групи. Склад «звільнених працівників» може змінюватися, окремі з них можуть робити помилки і підлягати покаранню, але апарат завжди правий, оскільки правове представництво народу постійно його відтворює. Теорія масового суспільства виходить із припущення, що сучасне суспільство є складним і незрозумілим, не пропонує чітко сформульованих досяжних цілей, складається з людей з різними цінностями, представляє мало можливостей для задоволення особистих запитів і не пропонує почуття особистого контролю. Ці характеристики суспільства і ведуть до політичного відчуження. Для порівняння: концепція несприятливих соціальних умов стверджує, що не фактичне соціальне становище породжує політичну невдоволеність людей; швидше, невдоволеність є наслідком сприйняття людьми, що займають певні соціальні позиції, своїх відносин з іншими людьми та іншими соціальними організаціями. Ця теорія підтримується даними про існування зв'язку економічного статусу (рівня освіти, доходу та професії) з політичною невдоволеністю, причому такі почуття частіше зустрічаються в осіб з нижчим рівнем формальної освіти та нижчими доходами, аніж у кваліфікованих працівників фізичної праці. Концепція особистої неспроможності постулює три передумови політичного відчуження. Індивід повинен займати соціальне становище, яке обмежує його свободу дій. Ці обмежені можливості повинні перешкоджати досягненню життєво важливих для нього цілей; індивід повинен сприймати себе невдахою в своїх спробах досягти цих цілей. У цьому випадку неуспіх у досягненні особистих життєвих цілей не породжує політичного відчуження; щоб воно виникло, така невдача повинна бути соціально обумовлена і визнана такою самим індивідом. Концепція соціальної ізоляції стверджує, що почуття політичної невдоволеності пов'язані з ізоляцією від цієї політичної системи, або з недостатнім

злиттям з нею. Цей дефіцит злиття, або асиміляції відноситься до будь-яких соціальних зв'язків з будь-яким соціальним об'єктом, не обов'язково з самим суспільством, і може бути когнітивним або поведінковим за своєю природою. Крім того, соціальна ізоляція може бути вимушеною або добровільною, неусвідомленою або усвідомленою. У цьому випадку невдоволеність можна було б передбачити, виходячи з відсутності інтересу до політики, політичної апатії, слабкої підтримки проведеної політики, політичного невігластва і провалу голосування. На відміну від цих соціологічних концепцій політичного відчуження, модель соціальної депривації постулює те, що особисті почуття соціальної депривації призводять до низької самооцінки, яка, в свою чергу, має наслідком високі рівні політичного відчуження. У цієї концепції є два ключових елементи – зв'язок між прийманням соціальної депривації і низькою самооцінкою та зв'язком низької самооцінки і політичним відчуженням – не отримали підтримки в обстеженнях білих і чорних американських підлітків. Навпаки, пояснення політичної невдоволеності з позицій соціально-політичної реальності неодноразово підтверджувалося в емпіричних дослідженнях. Ця теорія встановлює прямий зв'язок між сприйняттям функціонування соціально-політичної системи і почуттями політичної невдоволеності, причому критичні оцінки роботи цієї системи напряму пов'язані з переживанням невдоволеності. Хоча модель соціально-політичної реальності отримує сильну емпіричну підтримку, вона в той же час володіє істотним недоліком, оскільки не надає будь-яких пояснень зв'язку між критичним ставленням індивідуума до функціонування системи та її почуттями політичної невдоволеності. Таке пояснення пропонується теорією невдоволеності системою, згідно з якою у виникненні політичного відчуження вносять внесок три причинних моменти. По-перше, повинно мати місце критичне сприйняття соціально-політичної реальності, тобто економічної та расової дискримінації. По-друге, повинна виникнути політично ірраціональна, перфекціоністська реакція на дії соціально-політичної системи, що носить зазвичай моралістично перебільшений характер. По-третє, має також виникнути психологічний реактивний опір, або сприйняття загрози, що виходить від соціально-політичної системи. Це сприймається як загроза чи реальна втрата свободи, що переживатиметься особливо гостро, якщо індивід характеризується високою чутливістю до такого роду загрози або втрати, або якщо він розглядає себе в одному ряду з іншими, хто вже піддався раніше такій загрози чи втраті свободи. Всі ці передумови формують специфічну причинну послідовність. Так, критичне сприйняття соціально-політичної реальності не тільки вносить безпосередній внесок у почуття відчуження щодо політичної системи, але також призводить до ірраціональних політичних уявлень і реактивному опору. У свою чергу, ірраціональні політичні уявлення сприяють високим рівням реактивного опору і генерують політичне відчуження. Нарешті, відчуття психологічного опору також є фактором політичного відчуження. Оригінальна концепція відчуження, у тому числі політичного, належить С.Беллоу. Основні характеристики відчуження С. Беллоу: «Нудьга є різновидом страждання, викликаного неможливістю реалізувати свої сили, відчуттям даремно розтрачених можливостей і таланту, невиправданими очікуваннями щодо найкращого використання своїх здібностей ... Обдаровані люди відчувають себе на десятиліття загнаними на сумний запасний шлях...» [2, с. 40]. Неможливість реалізації закладеного в людині потенціалу – ще один із суттєвих моментів відчуження. Причому мова йде про об'єктивні перешкоди: у разі політичного відчуження – це недосконалість владно-державного і правового механізму.

Сучасна людина відчужена від соціальних сил, які навіть за допомогою політичних і правових механізмів демократичного характеру не піддаються його впливу і контролю. У кращому випадку – піддаються лише частково. Війни та економічні депресії стають за своєю дією майже форс-мажорною природною силою. Цей момент найбільше

проявляється саме в правовому відчуженні. І не випадково соціологфранкфурзької школи Е.Фромм писав: «Нами правлять закони, котрі ми не контролюємо і не хочемо контролювати, і цей факт є одним з найяскравіших проявів відчуження». [3, с. 101]. У політичному відчуженні діалектично поєднуються дві крайнощі. Конформізм щодо несправедливих законів, що відчужують індивіда від ідеї права. Якщо ж закон, норма збігаються з правом (ідеальним уявленням про норму), тоді об'єктивних причин для відчуження не повинно бути. З іншого боку, неприйняття норм права як якихось безумовних для суспільства цінностей говорить про відчуження індивіда від суспільства і держави, якщо його законоположення несправедливі або, навпаки, максимально наближені до ідеалу правової справедливості. Предметом особливої уваги теорій процесу політичного невдоволення є наслідки невдоволеності політичною системою. Почуття політичної невдоволеності призводить до відчуження і включає, щонайменше, п'ять компонентів: безсилля («моя думка ніяк не впливає на те, що робить уряд»); невдоволення («уряд обслуговує інтереси невеликих організованих груп, таких як бізнес або промисловість, і не дуже піклується про потреби таких людей, як я»); недовіра («більшість політиків – брехуни»); відсторонення («коли я думаю про уряд, я не сприймаю його за свій уряд»); безнадія («майбутнє цієї країни виглядає похмурим») [4, с. 99].

Тут варто зробити такі застереження. По-перше, ці п'ять компонентів невдоволеності є взаємопов'язаними: високий рівень невдоволеності по одному з них корелює з високими рівнем чотирьох інших. По-друге, в основі цих п'яти компонентів, лежать два виміри: політичне безсилля і відсторонення, котрі утворюють особистий вимір невдоволеності, а політичне невдоволення, недовіра і безнадія складають системний вимір невдоволеності. По-третє, дослідження атрибуції відповідальності за політичну невдоволеності показують, що люди частіше характеризують існуючий стан політичної системи ненавмисною поведінкою приватних осіб («Громадяни не мають достовірної інформації щодо політики та стану справ у суспільстві, оскільки уряд постійно їм бреше»), ніж зумисною поведінкою чиновників («Політики не відповідають займаним ними посадам»). Виявлений досить стійкий зв'язок почуття політичної невдоволеності з двома демографічними факторами: соціо-економічним статусом і расовою приналежністю. Зокрема, політичне відчуження більшою мірою характерно для нижчих верств суспільства і робітничого класу в порівнянні з середніми та вищими шарами, а кольорове населення відчуває більший політичне відчуження в порівнянні з білим населенням [5, с. 22].

Найбільш широко поширеним наслідком політичного відчуження є феномен абсентеїзму – відмови або утримання від участі у виборах. Оскільки значення виборів у механізмі організації та функціонування демократичних політичних систем дуже велике і практично всі найважливіші інститути формуються на їх основі, то феномен абсентеїзму є предметом найпильнішої уваги, як з боку теоретиків, так і практиків політики. Адже в результаті некерованості і наростання явища абсентеїзму або організації виборчої кампанії без урахування причин і механізмів, політична система може мати дисфункціональну. Знання основних психологічних причин, що сприяють неучасті у виборах, дозволяє запобігти настанню негативних наслідків такого роду дій. Кількість виборців, котрі відмовляються від участі в голосуванні, збільшується, коли сам вибір доводиться робити або з дуже обмеженого (1-2), або з дуже великого числа кандидатів. Практика організації виборчих кампаній показує, що існує оптимальна кількість кандидатів, перехід за нижню або верхню межу якого загрожує наростанням абсентеїзму. Існує тісний зв'язок між інтенсивністю політичного життя, яскравістю і привабливістю виборчих програм та економічним становищем країни і рядового виборця. На тлі економічного занепаду, деградації умов існування, політичний

плюралізм виглядає дратівливим і обертається відмовою від участі у виборах, які, на погляд громадянина, виглядають даремною витратою часу та ресурсів; цей же результат настає в тому випадку, якщо вибори в силу тих чи інших причин бувають занадто частими: програми, образи кандидатів неначе накладаються один на одного, політики втрачають індивідуальні характеристики, не викликають позитивного, зацікавленого ставлення, виникає неприязнь до особистості кандидата, або до політичної течії, яку він представляє; немаловажним фактором, котрий необхідно завжди враховувати організаторам виборчих кампаній, – це так звані суперечливі спокуси, коли момент виконання громадянського обов'язку збігається з періодом відпочинку, або від'їздом, сімейними святами, спортивними змаганнями і т.д. Серед мотивів поведінки, що стримують участь у виборах, домінуючу роль відіграє відчуття байдужості до політичних справ, нерозуміння політичної системи, враження від складності та заплутаності виборчого процесу, яка позбавляє людей можливості зробити усвідомлений, продуманий вибір, а іноді і створює враження гри або фарсу, участь у якому розглядається як негідну справу. В основі поведінки абсентеїстів є політичне відчуження як відсутність мотивації. Для таких виборців цінність виборів не настільки висока, щоб покрити зусилля, необхідні для голосування. Види реального абсентеїзму можна класифікувати таким чином: за тривалістю – стійкі (з релігійних, ідеологічних переконань) і нестійкі (кон'юнктурні – під впливом ситуації); щодо політичної системи – лояльні і опозиційні (невдоволеність окремими елементами); за ступенем розуміння власної позиції – свідомі і несвідомі. Щодо пострадянських спільнот абсентеїстів поділяють на послідовних і непослідовних. Для перших характерні відсутність інтересу до передвиборчої кампанії і негативна оцінка значущості результатів голосування. Другі проявляють інтерес до передвиборної кампанії і вважають результати голосування важливими для себе. Незважаючи на це, вони впевнені в тому, що особисто їх голос нічого не дасть у загальному підрахунку голосів. [9 Зарубін В.Г. Абсентеїзм як феномен сучасної політичної культури // Проблеми і перспективи політичних технологій в Забайкаллі (Досвід виборчих кампаній початку 90-х років). Доповіді та повідомлення до науково-практичної конференції. Чита, 1995.] Політичне відчуження породжує ще один неприємний феномен – феномен політичного фетишизму – приписування окремим політикам, депутатам, міністрам та юбрократичним апаратам самостійного, незалежного від соціальних агентів (виборців, народу, соціальних груп) існування і самостійного досягнення дивовижних властивостей у формі харизми або певного шарму. Тут сила групи перетворюється на прекрасні властивості політиків і владних структур (апарату президента, партійний актив, тощо), тому «магічна» харизма є результатом перенесення на політика і владні інстанції довіри і надій багатьох соціальних агентів, котрі за рахунок такого відчуження виступають магічною силою. Тому «політичний фетишизм» призводить до не раціонально, а міфічно-магічного сприйняття окремих політиків та органів влади. Міфічність означає перетворення останніх героїв або месій, які в боротьбі з міфічними чудовиськами або демонами захищають і очищають наш соціально-політичний простір. Магічність полягає в надії на те, що слово і харизма політиків дивно перетворюються на справи незалежно від раціональної програми заходів з подолання кризи, наявності односторонніх і компромісу з опозицією. Таке сприйняття політиків не має жодного стосунку, ані до діяльності очолюваних ними установ, ані до раціональних аргументів у вигляді цифр зростання, або падіння валового доходу чи робочих місць, тощо. Відчуження населення від влади проявляється в тому, що влада зовсім не ототожнюється у нашого громадянина із собою, своїм оточенням, місцевим товариством або навіть районної місцевою адміністрацією, місцезнаходження влади для наших громадян – це столиця, звідки і очікується рішення всіх проблем шляхом «появи месії». У цій ситуації кожні вибори перетворюються на «останній» бій за істинного виразника

народних сподівань. У нинішній політичній ситуації в авторитарній Росії явища політичного відчуження простежуються досить чітко. Найчастіше політична еліта навмисно йде від чіткого вираження своїх позицій і намагається експлуатувати цінності, які далеко не всіма розділяються. Більше того, для значної частини населення ці цінності швидко починають перетворюватися на негативні символи. В РФ все більше поглиблюється розрив між політичною владою і суспільством, що визнають навіть деякі їх науковці [6]. Інакше кажучи, створилася ситуація, коли відчуження громадянина від політичної системи досягло ще більшого, ніж у попередній історичний період, рівня, ніж це було перед драматичними подіями кінця 80-х - початку 90-х рр.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У нинішній політичній ситуації особливо упередень виборів у Україні явища політичного відчуження простежуються досить чітко. Найчастіше політична еліта навмисно йде від чіткого вираження своїх позицій і намагається експлуатувати цінності, які далеко не всіма розділяються. Більше того, для значної частини населення ці цінності швидко починають перетворюватися на негативні символи. Інакше кажучи, створилася ситуація, коли відчуження громадянина від політичної системи досягло ще більшого, ніж у попередній історичний період, рівня, ніж це було перед драматичними подіями кінця

Список використаної літератури

1. Рыбаков О. Политическое отчуждение человека / Под ред. О.Б. Манжора; Саратовская гос. академия права. – Саратов, 1997. – 189 с. ; Rybakov O. Politicheskoe otchuzhdenie cheloveka / Pod red. O.V. Manzhora; Saratovskaya gos. akademiya prava. – Saratov, 1997. – 189 с.

2. Беллоу С. Отчуждение при социализме// Социологические исследования. –1989. – № 6. С. 39-52 ; S.Bellou. Otchuzhdenie pri sotsializme// Sotsiologicheskije issledovaniya. – 1989. – № 6. S. 39-52.

3. Фромм Е. Психоанализ и этика. – М.: Республика, 1993. – 415 с. ; Fromm E. Psikhhoanaliz i etika. – М.: Respublika, 1993. – 415 s.

4. Осин Е. Отчуждение как психологическое понятие // Третья Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии: материалы сообщений / Под ред. Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2007. – С. 97–100 ; Osin E. N. Otchuzhdenie kak psikhologicheskoe ponyatie // Tretya Vserossiyskaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya po ekzistentsialnoy psikhologii: materialy soobshcheniy / Pod red. D. A. Leonteva. – М.: Smysl, 2007. – S. 97–100.

5. Зарубин В. Абсентеизм как феномен современной политической культуры // Проблемы и перспективы политических технологий в Забайкалье: (Опыт избират. кампаний начала 90-х годов): Докл. и сообщ. к научно-практич. конф. / Сост. и науч. ред. В.П. Секерин; Представит. Президента Российской Федерации в Читинской обл., Читинская обл. избират. комис. - Чита, 1995. – С. 21-24. ; Zarubin V. Absenteizm kak fenomen sovremennoy politicheskoy kultury // Problemy i perspektivy politicheskikh tekhnologiy v Zabaykale: (Opyt izbirat. kampaniy nachala 90-kh godov): Dokl. i soobshch. k nauchno-praktich. konf. / Sost. i nauch. red. V.P. Sekerin; Predstavit. Prezidenta Rossiyskoy Federatsii v Chitinskoj obl., Chitinskaya obl. izbirat. komis. – Chita, 1995. - S. 21-24.

6. Смирнов В. «Конфликтогенные точки» в социально-политическом механизме современного российского общества. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/9103.html> ; Smirnov V. «Konfliktogennye tochki» v sotsialno-politicheskom mekhanizme sovremennogo rossiyskogo obshchestva. [Yelektronniy resurs]. Rezhim dostupu: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/9103.html>

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018 р.

I. Lavryk

ALIENATION AS A FACTOR OF POLITICAL APATHY AND POLITICAL ABSENTEEISM

This article is devoted to the study and analysis of the problem of alienation in the field of policy. In political psychology, alienation is seen as a sense of dissatisfaction, disappointment, and indifference to political leaders, government policies and the political system itself. Political exclusion is the removal of the majority of conscious citizens from the actual processes of the formation of power and control over it, which is considered «natural» inherent in autocratic and totalitarian regimes. The problem of «political alienation» at a given time is one of the most urgent for different political systems: for example, in a democratic society, it is transformed into absenteeism, casting doubt on the legitimacy of the most important institution of a democratic society - free elections.

The process of political exclusion is explored in the most transparent way on the example of the activities of political parties: first, people can come together and discuss common problems, but in order to solve these problems, in communicating with the state and other political institutions, it is necessary to appoint representatives – the set of which is created by the apparatus. Gradually, the party bureau not only take decisions on all issues, but also develops the agenda, issues that need to be discussed and made, decisions are also made by the bureau, and members of a particular organization just only vote for them. That is why, the relationship between the members of the organization and the bureau created by them paradoxically turns over: now the assembly of members must manifest and legitimize the power of the apparatus. Now, the group delegates and appoints the representatives, and the apparatus completely takes over the function of delegation in the form of the appointment of delegates to party congresses, candidates for deputies from a party or organization, which are formally approved at congresses, plenums and meetings. In essence, the phenomenon of «representation of their representatives» is created – deputies or party leaders, who are considered representatives of certain social agents, become representatives of only bureaucracy.

Key words: *alienation, apathy, absenteeism, dissatisfaction, political psychology.*